

Zenon Guldon

"Archiwum Państwowe w Kielcach i jego oddziały w Jędrzejowie, Pińczowie i Starachowicach. Przewodnik po zasobie archiwalnym", pod red. Stanisława Marcinkowskiego, Warszawa-Łódź 1993 : [recenzja]

Rocznik Muzeum Narodowego w Kielcach 18, 434-436

1995

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ARCHIWUM PAŃSTWOWE W KIELCACH I JEGO ODDZIAŁY W JĘDRZEJOWIE, PIŃCZOWIE I STARACHOWICACH. PRZEWODNIK PO ZASOBIE ARCHIWALNYM. Opracowanie zbiorowe pod kierunkiem Stanisława Marcinkowskiego, Warszawa—Łódź 1993, Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych, Wydawnictwo Naukowe PWN, ss. 465, ilustr. 22

Jedyną dostępną i w miarę aktualną pomocą archiwalną po zasobie Archiwum Państwowego w Kielcach był do niedawna opublikowany w 1980 r. „Informator o zasobie archiwalnym”. Stąd też z zadowoleniem przyjąć należy ukazanie się obszernego przewodnika po zasobie Archiwum Państwowego w Kielcach, przygotowanego pod kierunkiem zmarłego w 1989 r. dra Stanisława Marcinkowskiego, wieloletniego dyrektora archiwum kieleckiego.

Opublikowany przewodnik nie obejmuje całości zasobu Archiwum Państwowego w Kielcach i jego oddziałów. Nie uwzględniono w nim zasobu archiwum sandomierskiego, które dopiero z dniem 1 kwietnia 1985 r. stało się oddziałem Archiwum Państwowego w Kielcach. Stąd też nadal dysponujemy jedynie spisem zespołów oraz informacjami o źródłach do dziejów Opatowa i Sandomierza, przechowywanych w oddziale sandomierskim¹.

W 1990 r. kieleckie Archiwum Państwowe powiększyło się o zasób zlikwidowanego Archiwum Komitetu Wojewódzkiego PZPR w Kielcach. W archiwum tym gromadzono nie tylko akta wytworzone przez organizacje i instancje PZPR, lecz także akta KW PPR (6,75 metrów bieżących — 361 jednostek archiwalnych), komitetów powiatowych i miejskich PPR (19,70 mb. — 1003 j.a.), WK PPS (3,70 mb. — 149 j.a.), komitetów miejskich i powiatowych PPS (4,49 mb. — 154 j.a.) czy

Zarządu Wojewódzkiego ZMP (18,30 mb. — 3530 j.a.). Ponadto Archiwum KW PPR przejęło z archiwów państwowych akta dotyczące ruchu robotniczego sądów okręgowych w Radomiu (2,50 mb. — 172 j.a.) i Kielcach (1,50 mb. — 100 j.a.) i Prokuratora przy Sądzie Okręgowym w Kielcach (108 j.a.) z okresu międzywojennego oraz akta więźniów politycznych z zakładów karnych w Kielcach, Busku, Chęcinach, Miechowie, Olkusz, Pińczowie, Radomiu i na Świętym Krzyżu z okresu międzywojennego i lat okupacji hitlerowskiej. Opublikowane pomoce obejmują jedynie część zasobu tego archiwum².

W Przewodniku uwzględniono 1578 zespołów i zbiorów szczątków zespołów. Pod pozycją 597 wymieniono 19 zespołów nie wykazanych w przeglądzie szczegółowym, między innymi zespół Wojskowego Sądu Rejonowego w Kielcach z lat 1946—1955. Akta tego zespołu budzą ostatnio duże zainteresowanie, głównie w związku z badaniami nad pogromem kieleckim z 1946 r.³ Niektóre materiały z tego zespołu opublikowali S. Meducki i Z. Wrona⁴. Wydawnictwo to stanowi jedynie wybór źródeł i stąd też wydawcy pominieli całkowicie akta niektórych spraw. Można wymienić tu przykładowo akta funkcjonariuszy MO: Mariana Antonkiewicz, Władysława Krześniaka, Mariana Stalskiego czy Władysława Toborka⁵. Interesujące są zeznania milicjanta Ryszarda Sałapy z 24 lipca 1946 r., których przynajmniej fragment warto zacytować:

² *Informator o zasobie Archiwum Komitetu Wojewódzkiego PZPR w Kielcach 1944—1948*. Oprac. J. Kilian. Warszawa 1971; S. Iwaniak *Archiwum Komitetu Wojewódzkiego PZPR w Kielcach*. „Z pola walki” 1962 nr 2, s. 230—233; tenże *Informacja o zasobie akt znajdujących się w Archiwum KW PZPR w Kielcach*. W: J. Hatys, Z. Szabat *Niektóre zagadnienia związane z utrwaleniem się władzy ludowej w Polsce w latach 1944—1947 ze szczególnym uwzględnieniem Kielecczyzny*. Kielce 1962, s. 43—66; J. Jarośniński, M. Rytel *Kolekcje proveniencji pozapartyjnej w Archiwum KW PZPR w Kielcach*. W: *Stan źródeł do dziejów polskiego ruchu robotniczego*. Red. F. Tych. Warszawa 1985, s. 213—216; J. Kilian *Źródła do dziejów KPP*. „Rocznik Świętokrzyski” t. 4: 1975, s. 137—144

³ Zob. ostatnio K. Urbański *Kieleccy Żydzi*. Kraków 1993, s. 195—228.

⁴ *Antyżydowskie wydarzenia kieleckie 4 lipca 1946 roku. Dokumenty i materiały*, t. 1, wyd. S. Meducki i Z. Wrona. Kielce 1992; t. 2, wyd. S. Meducki. Kielce 1994

⁵ AP Kielce, Wojskowy Sąd Rejonowy, sygn. 1642, 1644, 1731, 1981

¹ Z. Świder *Informator o zasobie archiwalnym Wojewódzkiego Archiwum Państwowego w Tarnobrzegu z siedzibą w Sandomierzu*. Sandomierz 1980; też *Dzieje ksiąg radzieckich i ławniczych miasta Sandomierza*. W: *Notatnik Sandomierski*. Sandomierz 1980, s. 22—28; też *Źródła do dziejów Opatowa przechowywane w Wojewódzkim Archiwum Państwowym w Tarnobrzegu z siedzibą w Sandomierzu*. W: *Opatów. Materiały z sesji 700-lecia miasta*. Red. F. Kiryk. Sandomierz 1985, s. 233—244

„W dniu 4 lipca 1946 r. około godziny 10 zostałem wysłany przez wykładowcę naszego kursu MO Metelskiego po bilety do kina Bałtyk. Idąc z powrotem w stronę ul. Sienkiewicza, posłyszałem krzyki, a nawet i strzały gdzieś w kierunku Plant. Zainteresowany tem udałem się w tym kierunku. Dochodząc do ulicy Planty, zauważyłem masy zgromadzonej ludności cywilnej i wojska oraz milicji przed budynkiem zamieszkałym przez Żydów. Zaczepiłem pewną grupkę ludzi, którzy stali z boku, pytając się, co się tam wyprawia. Oni odpowiedzieli, że Żydzi wymordowali polskie dzieci i wczoraj jeden chłopczyk uciekł i ocalał. W tym to czasie z mieszkania wojsko wyprowadzało Żydów, których ludzie bili, czem kto mógł: kijami, żelazami, kamieniami, dotąd dokąd ofiara obłana krwią upadła na ziemię, gdzie została później rozdeptana przez oszalały tłum. Ludność krzyczała: »Precz z Żydami«, »bić ich za nasze dzieci«, »niech żyje Wojsko Polskie«. Żołnierze wyprowadzali Żydów z budynku na plac, gdzie ludność cywilna w okrutny sposób ich mordowała, a sami żołnierze, mając broń, nie reagowali, tylko zatykając sobie uszy uciekali gdzieś na bok, a niektórzy z powrotem wchodzili do budynku i wyprowadzali innych Żydów”⁶.

Pod pozycją 689 uwzględniono zbiór mikrofilmów, w którym znalazły się mikrofilmy ksiąg urodzeń, małżeństw i zgonów poszczególnych parafii z lat 1576—1870. Najstarsza księga małżeństw parafii kieleckiej zawiera wpisy od 1565 r.⁷ Można dodać, że opublikowany został spis mikrofilmów ksiegi metrykalnych z okresu przedrozbiorowego⁸. Warto dodać, że księgi metrykalne zostały ostatnio wykorzystane do badań nad nazwami osobowymi w Kielcach⁹ i pobliskich wsiach w XVI—XVII w.¹⁰ Nie bez

znaczenia jest fakt, że w zasobie AP zachowały się nie tylko akta Urzędu Stanu Cywilnego parafii Koniccpol z lat 1856—1873 (poz. 840), lecz także starsze księgi chrztów (1599—1700), małżeństw (1604—1745) i zgonów (1623—1699) parafii koniccpolskiej¹¹.

Informacje o poszczególnych zespołach zawierają dane o twórcy zespołu (nazwa, kompetencje, zakres działania, organizacja), samych aktach (granice chronologiczne, rozmiary określone w metrach bieżących i liczbą jednostek archiwalnych, układ akt, zawartość treściowa) oraz o pomocach archiwalnych. W wielu przypadkach podawano także wydawnictwa źródłowe, oparte na aktach poszczególnych zespołów. Można tu dodać materiały dotyczące reform włościańskich Stanisława Małachowskiego¹². Przy omawianiu Archiwum Ordynacji Myszakowskiej (poz. 659) warto dodać, że część akt tego zespołu znajduje się w Muzeum Narodowym w Kielcach¹³, natomiast przywileje przygotował do wydania G. Labuda¹⁴.

Załączona bibliografia obejmuje 133 pozycje. W latach 1992—1993 ukazały się artykuły o źródłach do dziejów szkół rzemieślniczo-niezdzielnych¹⁵ i miasta Skarżyska-Kamiennej¹⁶. Całość uzupełnia obszerny indeks osobowy, geograficzny oraz instytucji i zespołów archiwalnych (s. 415—465).

Dodać można, że omawiany Przewodnik ukazał się w 70. rocznicę powstania archiwum państwowego w Kielcach. Przewodnik będzie

lekich wsi (1565—1694). Zob. artykuł polemiczny M. Górnego *W sprawie analizy nazw mieszkańców wsi podkieleckich z lat 1593—1698*. „Przegląd Historyczny” t. 81: 1990 z. 1—2, s. 221—239.

¹¹ Z. Guldon *Księgi metrykalne...*, s. 78

¹² *Reformy włościańskie Stanisława Małachowskiego w dobrach białaczowskich z 1791 roku*. Wyd. Z. Guldon i J. Piwek. „Studia Kieleckie” 1979 nr 3—4, s. 117—125

¹³ A. Herc *Dokumenty przedrozbiorowe z Archiwum Ordynacji Myszakowskich*. „Studia Kieleckie” 1983 nr 3, s. 79—85

¹⁴ *Codex Myszakovianae ordinationis diplomaticus*. Wyd. G. Labuda. Chroberz 1940; Biblioteka PAN w Krakowie, rkps 5637

¹⁵ T. Kregiel *Źródła do dziejów szkół rzemieślniczo-niezdzielnych w guberni kieleckiej przechowywane w Archiwum Państwowym w Kielcach (1867—1885)*. „Studia Kieleckie” 1992 nr 2, s. 133—140

¹⁶ T. Kregiel *Stan materiałów archiwalnych dotyczących miasta Skarżysko-Kamienna przechowywanych w Archiwum Państwowym w Starachowicach*. W: *Szkice do historii*. Skarżysko-Kamienna 1993, s. 145—150

⁶ Tamże, sygn. 1639

⁷ D. Kopertowska *Kieleckie nazwy osobowe i miejscowe w szesnasto- i siedemnastowiecznych zapisach metrykalnych*. „Studia Kieleckie” 1979 nr 3—4, s. 98—99

⁸ Z. Guldon *Księgi metrykalne z XVI—XVIII wieku w archiwach diecezjalnych w Kielcach i Sandomierzu*. W: *Dzieje Kielecczyny w historiografii Polski Ludowej*. Baza źródełowa, cz. 1, Kielce 1987, s. 76—94

⁹ D. Kopertowska *Kieleckie antropimie XVI i XVII wieku*. Kielce 1980. Zob. recenzje: J. Bubak, „Onomastica” t. 28: 1983, s. 263—270 i B. Mikołajczakowa, „Slavia Occidentalis” t. 40: 1983, s. 136—140.

¹⁰ D. Kopertowska *Nazwy osobowe mieszkańców podkie-*

stanowił cenną pomoc nie tylko dla pracowników nauki, lecz także licznej rzeszy studentów historii, bibliotekoznawstwa i pedagogiki, przygotowujących prace magisterskie z przeszłości regionu świętokrzyskiego. W najbliższej przyszłości pożądane byłoby przygotowanie aneksu do Przewodnika, obejmującego zasób oddziału sandomierskiego, byłego Archiwum KW PZPR oraz licznych nabytków z ostatnich lat.

Zenon Guldon

ATLAS HISTORYCZNY POLSKI. WOJEWÓDZTWO SANDOMIERSKIE W DRUGIEJ POŁOWIE XVI WIEKU, cz. 1: Mapy, plany, cz. 2: Komentarz, indeksy, oprac. Krzysztof Chłapowski, Anna Dunin-Wąsowiczowa, Wanda Lewandowska, Kazimierz Pacuski, Władysław Pałucki, Henryk Rutkowski. Red. W. Pałucki. Warszawa 1993, Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk, Wydawnictwo Naukowe PWN, ss. 173, nlb. 3, mapy

W ramach powojennych prac nad atlasem historycznym Polski ukazały się dotychczas szczegółowe lub przeglądowe mapy Mazowsza¹, województwa lubelskiego², Prus Królewskich³ i omawiane przez nas mapy szczegółowe województwa sandomierskiego w drugiej połowie XVI w.

Zasadniczą podstawę źródłową wydawnictwa stanowią szesnastowieczne rejestry poborowe. Wykorzystano także wiele innych źródeł pisanych i kartograficznych. Ze względu na długi cykl wydawniczy autorzy nie byli w stanie wykorzystać publikacji, które ukazały się po 1984 r. Stąd też brak poświęconej procesom

osadniczym cennej pracy M. Dobrowolskiej⁴. Wydawnictwo zawiera syntetyczną charakterystykę środowiska geograficznego (s. 21—30) oraz szczegółowe omówienie podziałów polityczno-administracyjnych (s. 31—49) i administracji kościelnej (s. 50—66). Novum stanowi uwzględnienie nie tylko parafii katolickich, lecz także gmin wyznań reformowanych i cerkwi prawosławnych. Dla dalszych badań nad historią społeczno-religijną regionu istotne znaczenie miałyby uwzględnienie także gmin żydowskich, znacznie przecież liczniejszych niż prawosławnych cerkwi⁵.

W komentarzu najwięcej miejsca poświęcono osadnictwu, omawiając kolejno lokalizację miejscowości (s. 67—76), charakter i wielkość osiedli (s. 77—86) i przynależność własnościową osad (s. 87—113). Uwzględniono nie tylko miasta i wsie, ale i inne samodzielne osady o własnej nazwie: młyny, klasztory, zamki, kuźnice, huty szkła, folwarki i kopalnie. Spośród tych ostatnich zlokalizowano jedynie cztery: Miedziane Góry, Miedziankę, Szczukowskie Góry i Zeleją (s. 77). Nie zlokalizowano innych chęcińskich gór kruszcowych, w których prace wydobywcze prowadzono w latach 1564—1569 (Rzepka, Sosnowka, Żakowa, Jerzmaniec, Gałęska)⁶. Nazwy kopalni (dukli), a nie tylko wzgórz chęcińskich zawierają rachunki z lat 1610—1614⁷. W 1537 r. Jan Skibski, właściciel wsi Skiby, wyraził zgodę na prowadzenie prac górniczych na terenie tej wsi przez upoważnionych przez króla górników. Chodzi tu o Skibskie Góry (góry Wsiowa i Żakowa)⁸.

⁴ M. Dobrowolska *Procesy osadnicze w dorzeczu Wisłoki i Białej Dunajcowej w tysiącleciu*. Kraków 1985. Dla badań osadniczych istotne znaczenie mają także prace J. Muszyńskiej *Gospodarstwo folwarczne w starostwie sandomierskim 1510—1663*. Kielce 1984; Też *Gospodarstwo chłopskie w starostwie sandomierskim 1510—1663*. Kielce 1991.

⁵ Z. Guldon, K. Krzysztanek *Ludność żydowska w miastach lewobrzeżnej części województwa sandomierskiego w XVI—XVIII wieku. Studium osadniczo-demograficzne*. Kielce 1990, s. 170, 176

⁶ M. Paulewicz *Chęcińskie górnictwo kruszcowe od XIV do połowy XVII wieku*. Kielce 1992, s. 99—101

⁷ S. Kosowicz *Wydobycie rudy ołowiu w starostwie chęcińskim w latach 1610—1614*. „Informator Towarzystwa Przyjaciół Górnictwa, Hutnictwa i Przemysłu Staropolskiego”, czerwiec 1978, tab. 1—6

⁸ AGAD, Dokumenty pergaminowe, sygn. 1461; J. Kuczyński *Górnicy kaganek gliniany z kopalni w Skibach powiat Kielce*. „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” 1961 nr 1

¹ *Województwo płockie około 1578 r.* Oprac. I. Gieysztorowa, J. Humnicki, J. Lemené i A. Żaboklicka. Red. S. Herbst. Warszawa 1958; *Mazowsze w drugiej połowie XVI wieku*. Oprac. A. Dunin-Wąsowiczowa, I. Gieysztorowa, J. Humnicki, W. Kalinowski, W. Lewandowska, K. Pacuski, W. Pałucki, H. Rutkowski i W. Szaniawska. Red. W. Pałucki. Warszawa 1973

² *Województwo lubelskie w drugiej połowie XVI wieku*. Oprac. S. Wojciechowski. Warszawa 1966

³ *Prusy Królewskie w drugiej połowie XVI wieku*. Oprac. M. Biskup przy współudziale L. Koca. Warszawa 1961